

OSMANLI HAPİSHANELERİNDE ÇİÇEK VE FRENGİ HASTALIKLARINA KARŞI ALINAN ÖNLEMLER

MEASURES TAKEN AGAINST SYPHILIS AND SMALLPOX DISEASES IN OTTOMAN PRISONS

Selma TURHAN SARIKÖSE* - Barış SARIKÖSE**

Öz

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıl sonlarında modern hapishaneler inşa etmeye başlamıştır. Eski kale hapishaneleri yerine Avrupa örnek alınarak modern planlı hapishaneler inşa edilmesine rağmen hapishanelerdeki sağlık koşullarının istenilen seviyeye ulaşmadığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Yeni modern hapishaneler de kısa sürede mahkûmlarla dolduğundan yaşanan izdiham nedeniyle hapishanelerde kolera, frengi ve çiçek gibi salgın hastalıklar görülmüştür.

Osmanlı Devleti bir yandan hapishaneleri modernleştirirken bir yandan da hapishanelerin sağlık koşullarını iyileştirmeye çalışmış, bu bağlamda hapishane hastaneleri kurulurken kadınlar için ayrı hapishaneler de inşa edilmiştir. Hapishane hastaneleri mahkûmların tedavisi için önemli bir yere sahip olmuş, hastane olmayan yerlerde belediye ve gureba hastanelerinde de mahkûmlar tedavi edilmiştir.

Çiçek hastalığından tarihsel süreçte binlerce insan öldüğü gibi birçok medeniyet de bu hastalıktan dolayı ortadan kalkmıştır. Osmanlılar Lale Devri'nden itibaren çiçek aşısı uygulamışlar, hatta İngiltere'ye de çiçek aşısının Osmanlı üzerinden geçtiği bilinmektedir. Osmanlı hapishanelerinde XIX. yüzyıl sonlarında görülen salgın hastalıklardan biri de çiçektir. Bazı dönemlerde halk arasında da yayılan çiçek salgınlarından hapishanelerdeki mahkûmlar da etkilenmiştir. Mahkûmlar arasında çiçek ortaya çıkınca hapishaneler kordon altına alınmış, hapishanelere doktorlar görevlendirilmiş, mahkûmlar çiçek hastalığına karşı aşılanmıştır. Ayrıca hapishanelerde bu süreçte artan masraflar için devlet ödenek tahsis etmiştir.

Cinsel ilişki ve kan yoluyla bulaşan frengi, insanlık tarihinde özellikle coğrafi keşiflerden sonra Avrupa'da yaygınlaşmış, Osmanlı coğrafyasına Rusya ile yaşanan savaşıardan sonra sirayet etmiştir. Osmanlı Devleti frengi hastaları için özel frengi hastaneleri açarken, frenginin yayılmasını önlemek için gerekli sıhhi tedbirleri de almıştır. Bu bağlamda hapishanelerde de frengili hastalar tecrit edilmiş, frengiye karşı aşılama yapılmıştır. Özellikle fuhuş yapan kadınlar devlet tarafından yakından takip edilmiş, kadın mahkûmlar yoluyla veya hapishanede görevli bulunan kişilerin bu hastalığı yaymaması için gerekli kordon, tecrit, düzenli sağlık kontrolü gibi tedbirler alınmıştır. Bu çalışmada Osmanlı'nın son dönemlerinde hapishanelerde ortaya çıkan çiçek ve frengi hastalıklarına karşı alınan tedbirler arşiv belgeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hapishane, XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başı, Hastalık, Çiçek, Frengi.

Abstract

The Ottoman Empire began constructing modern prisons in the late 19th century. Although modern, well-planned prisons were built based on European models to replace the old castle prisons, archival documents reveal that health conditions in prisons did not reach the desired level.

Bu makale 15.11.2025 tarihinde dergimize gönderilmiş; 17.11.2025 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 15.12.2025 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Selma Turhan Sarıköse-Barış Sarıköse, "Osmanlı Hapishanelerinde Çiçek ve Frengi Hastalıklarına Karşı Alınan Önlemler", *Müellif Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S. 4, (Aralık 2025), s. 89-102.

* Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Karabük/Türkiye, E-mail: selmatsarikose@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3798-5478.

** Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Karabük/Türkiye, E-mail: barissarikose@karabuk.edu.tr. ORCID: 0000-0002-6652-0573.

The new modern prisons quickly filled with prisoners, and due to the resulting overcrowding, epidemics such as cholera, syphilis and smallpox broke out in the prisons.

While modernising its prisons, the Ottoman Empire also sought to improve prison health conditions. In this context, prison hospitals were established and separate prisons were built for women. Prison hospitals played an important role in treating prisoners, while in places without hospitals, prisoners were treated in municipal and public hospitals.

Throughout history, thousands of people have died from smallpox, and many civilisations have disappeared as a result of this disease. The Ottomans used smallpox vaccination from the Tulip Era onwards, and smallpox vaccination even reached England via from the Ottomans. Smallpox was one of the epidemic diseases seen in Ottoman prisons in the late 19th century. Prisoners were also affected by smallpox epidemics that spread among the general population during certain periods. When smallpox broke out among prisoners, prisons were placed under quarantine, doctors were assigned to prisons, and prisoners were vaccinated against smallpox. In addition, the state allocated funds to cover the increased costs incurred by prisons during this period.

Syphilis, transmitted through sexual contact and blood, became widespread in Europe, particularly after the Age of Discovery, and spread to the Ottoman territories following wars with Russia. The Ottoman Empire established special syphilis hospitals for patients and took necessary sanitary measures to prevent the spread of the disease. In this context, syphilis patients were isolated in prisons, and vaccination against syphilis was administered. Prostitutes, in particular, were closely monitored by the state, and necessary health measures such as cordons, isolation, and health checks were taken to prevent the spread of the disease by female prisoners or prison staff. This study evaluates the measures taken against smallpox and syphilis outbreaks in prisons during the late Ottoman period based on archival documents.

Key Words: Ottoman, Prison, At the end of 19th century, At the beginning of 20th century, Illness, Smallpox, Syphilis.

Giriş

Osmanlı'da daha önce kale zindanları hapishane olarak kullanılırken XIX. yüzyılda modern hapishane binaları inşa edilmeye başlanmıştır. Müstakil bir bina olarak hapishane inşasına 1870'te Tersane Zindanı yetersiz ve harap hale geldiğinden Sultanahmet'te Umumi Hapishane binasının inşa edilmesiyle başlanmış, hapishane 1871 Ocak ayında sadrazam ve vükelanın da katıldığı bir törenle açılmıştır¹. Bu süreçten sonra Osmanlı'nın vilayet ve kaza merkezlerinde önce erkek sonra da kadın hapishaneleri hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır.

Osmanlı Devleti hapishanelerle ilgili olarak kanuni düzenlemeler yaparken aynı zamanda bu süreçte vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde Avrupa tarzında modern hapishaneler yaygınlaşmıştır. Hapishanelerin hijyen ve sağlık koşullarına yönelik olarak da gerekli tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda yabancı uzmanlara hapishanelerin içinde bulundukları durum ve yapılacak ıslahatlarla ilgili raporlar da hazırlanmıştır. 1858 yılında göreve başlayan Binbaşı Gordon, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı hapis mekânlarını incelemiş, eldeki mekânların ıslah edilebilir olup olmadığını tespit etmeye çalışmış ve bir rapor hazırlamıştır². Bu bağlamda Caning'in de Osmanlı hapishanelerinin durumu ile ilgili hazırlamış olduğu rapor önemlidir. Hapishanelerin fiziki durumu, sıhhi yapıları ve ihtiyaçlarına bu raporda ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir³.

XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı hapishanelerinin büyük çoğunluğunda sağlık koşullarının kötü durumda olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Üç odalı olan Gelibolu Hapishanesi'nin zemininde tahta döşemesi olmadığından hapishane içindeki kapı gibi ahşap malzemeler çürümeye başlamış, nem ve rutubetten mahkûmlar hastalanmaya başlamıştı. Yapılması gereken hapishane zemininin tahta ile kaplanmasıydı. Hapishanenin helâ lağımları,

¹ Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012, s. 268-269, 275.

² M. Zeki, Uyanık, "Batı ve Doğu Kültüründe Hapishane", *Mizânü'l Hak, İslami İlimler Dergisi*, S. 4, (2017), s. 122.

³ Yıldız, a.g.e., s. 112, 115-118.

abdest ve çamaşır suları uzun bir süreden beri hapishanenin bitişiğinde açılmış olan bir çukura akıtılmış ve bu çukur yine uzun süredir açılıp temizlenmemiş ve tamir edilmemişti. Nihayetinde bu çukur farklı yerlerinden patlayıp hem hapishanenin içine hem de etrafa çok kötü kokular saçmaya başlamıştı. Öyle ki hapishanenin içinde kötü kokudan durulamayacak hale gelinmişti. Bu durum yalnızca mahkûmların değil tüm yörenin sağlığını olumsuz etkilemekteydi. Yapılması gereken koğuş zeminlerinin tahta ile döşenmesi, lağım, suyuolları ve kuyunun tamir edilmesi idi. Bu olumsuz şartlar, yaz mevsiminde ciddi bir tehlike meydana getirmekteydi⁴.

Eski Isparta Hapishanesi'nin sokak tarafındaki duvarının dibinden su yolu geçiyordu. Hapishanenin odalarının altından da hamam suları ve lağımları akıyordu. Bundan dolayı mahkûmlar daima rutubet içinde bulunuyorlardı. Ayrıca hapishanenin hiçbir tarafı güneş görmüyordu. Bu sebeplerden dolayı, mahkûmların pek çoğu hapishaneye girdikten sonra altı ay geçmeden hastalanıyor, sağlam olan mahkûmlar beş- altı yıla varmadan vefat ediyorlardı. Eski Isparta Hapishanesi'nde 1879 ile 1888 yılları arasında kırk sekiz mahkûm vefat etmişti. Isparta'da yeni hapishane inşa edildikten sonra, hükümlü ve tutuklular her gün iki defa koğuştan avluya çıkarılarak birer saat teneffüs ettiriliyordu. Ayrıca hasta mahkûmların belediye tabibi tarafından muayene ve tedavileri yapıyordu. Ancak koğuşların içinde kullanılmakta olan suların akacağı mecca inşa edilmediğinden sular koğuşların altına akıyordu. Bunun için oda içindeki suyuolları ile hapishane hamamının tamir edilmesi gerekiyordu⁵.

1885 yılında Erzurum Vilayeti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen yazıda merkez hapishane hastanesinin rutubetli olması sebebiyle burada bulunan mahkûmlarda hastalıkların meydana geleceği endişesinden bahsedilmiş ve hastanenin bir an önce tamir edilmesi istenmiştir⁶. 4 Mart 1894'te Sivas'tan Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta hapishanenin çok dar olduğu, mahkûmların kalabalık olmasından dolayı hastalıkların çıkacağı, sağlıksız hava koşullarının insan sağlığını olumsuz etkileyerek ölüme yol açabileceği ifade edilmiştir⁷.

Sinop Hapishanesi'nde bulunan mahkûmların tedavileri için Sinop Belediye ve Frengi Hastanesi tabiplerine hapishane tahsisatından 150 kuruştan 300 kuruş maaş verildiği ancak tabiplere maaşları dışında herhangi bir ödeme yapılamayacağından ödenen bu maaşın kesilmesi, Kastamonu Valiliği'nce ödenen paranın yerine konulması, hapishanedeki hastaların belediye tabibi tarafından muayene edilmeleri, hapishaneye ayrı bir tabip görevlendirilmesi 28 Ocak 1879'da talep edilmiştir. Ayrıca bu döneme kadar Bodrum, Rodos, Ada ve Fizan hapishanelerine 720 kuruş maaşla bir tabip tayin edildiği tabip olmayan yerlerde belediye tabiplerinin hastaları muayene etmesi 21 Nisan 1897'de istenmiştir⁸.

Malatya belediye tabibi tarafından 5 Eylül 1899 tarihinde kaleme alınan raporda; Malatya merkez hapishanesinin sağlığa elverişli olmadığı, hapishanenin bulunduğu mevkide bir metre kadar kazılırsa suyun çıkacağı ifade edilmiştir. Çamaşırhane ve gasilhane de sağlığa uygun olmayıp hapishane civarında su cereyan ettiğinde rutubet olduğu, bu durumun mahpusların sağlıklarını ihlal ederek birtakım bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Binanın altına üç arşın yüksekliğinde bodrum ve menfezler inşa edilmesi, tabanının tahta ile döşetilmesi ve havanın sirküle etmesini sağlamak üzere yeteri kadar pencere yapılmasının rutubetin izalesi ve havanın temizlenmesi için çok önemli olduğu yapılan keşiflerden anlaşılmıştır. Kadın hapishanesi de harabeye yüz tutmuş ve içerisinde kalınmasının sakıncalarından dolayı bir süreden beri kadın mahpuslar zabıta dairesinin altında penceresiz odalardan birinde hapsedilmekteydiler. Bulundukları odada tuvalet olmadığından mahpuslar gaz tenekeleri içine tuvaletlerini yapmak zorunda olduklarından koku ve virüslerden dolayı sağlık problemleri yaşayacakları, kadınlara mahsus içinde tuvalet ve yıkanma ihtiyaçlarını sağlayabilecekleri bir gasilhanenin de bulunduğu yeni bir binanın hemen yapılmasının gerektiği

⁴ Kurtuluş Demirkol, "II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri", (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2012, s. 48-49.

⁵ Ali Rıza Gönüllü, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Isparta Hapishanesi (1867-1920)", *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 29, (2011), s. 385.

⁶ Sevdâ Gündoğdu, "XX. Yüzyıl Başlarında Erzurum Hapishanesi", (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, 2019, s. 64.

⁷ Ayşe Gürgeç, "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Kurumu Kayseri Hapishanesi Örneği (1861-1919)", (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2020, s. 95.

⁸ BOA, ŞD., 2682/37.

ifade edilmiştir⁹. Söke Hapishanesi'nin harap, ışıktan mahrum ve son derece rutubetli olduğu, insanların değil hayvanların bile barınmasına elverişli olmadığı ve mahbusların sürekli hastalandığı tespitlerinde bulunulmuştur. Bozdoğan, Milas ve Çeşme kazalarındaki hapishanelerin de sağlık koşullarına uygun olmadığı, bu hapishanelerin tamir edilmesi gerektiği belirtilmiştir. 1906 yılında mahkûm sayısı oldukça fazla olduğundan, İzmir Hapishanesi'ndeki mahkûmlardan bir kısmının kaza hapishanelerine nakledilerek hapishanenin tamiri talep edilmekteydi. İzmir Hapishanesi'ndeki mahkûm sayısının aşırı derecede fazla olmasından ve kötü sağlık koşullarından dolayı hapishanede her gün dört beş kişinin öldüğü bu nedenle hapishaneye üç yüz kişilik birkaç koğuşun daha ilave edilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁰.

Osmanlı hapishanelerinin ihtiyaç duyduğu ödenek de imkânlar çerçevesinde gönderilmiştir. XX. yüzyılın başlarında da hapishanelerin tamir ve bakımları ile ilgili taşradan ödenek talepleri gelmeye devam ediyordu. 1908 yılında Nevşehir, Aksaray, Akşehir, Ürgüp, Arapsun, Bor, Burdur ve Ereğli hapishanelerinin küçük ve sağlık koşullarının kötü olması nedeniyle tamir ve ıslahının yapılması için tahsisat ayrılması talep edilmiştir¹¹. 1911 senesi Ekim ayında Dâhiliye Nezareti, Trabzon Vilayeti'ndeki hapishanelerden tamire muhtaç olanların tespit edilerek bunların keşiflerinin yapılmasını keşif projelerinin tamamlanarak merkeze gönderilmelerini istemiştir. Rize Hapishanesi'nin harap kısımlarının onarılması ve bulaşıcı hastalıkları olan mahkûmlara ayrı bir yer yapılması da talep edilmiş, bulaşıcı hastalıklara yakalananların diğer mahkûmlara da hastalığı yaymamaları için ayrı bir yerde tedavi edilmelerinin uygun olacağı ifade edilmiştir¹². 1913 yılına ait bir teftiş raporunda hapishanelerin sağlık koşullarına uygun olmadığı belirtilerek, Akşehir Hapishanesi'nin hiçbir yönden insan sağlığına elverişli olmadığı tespitleri yapılmıştır. Ayrıca Konya Vilayeti'ne bağlı Ereğli, Koçhisar, Seydişehir, Akseki, Alanya, Elmalı, Tefenni, Uluborlu, Yalvaç, Arapsun, Bor, Ulukışla ve Ürgüp hapishanelerinin de bu dönemde çok kötü durumda olduğu görülmektedir¹³.

Sinop Hapishanesi'nde bulunan mahkûmların kaldığı hastanenin masrafları ve ilaç temini için 1913 yılında ödenek gönderilmiş¹⁴, ancak Sinop Hapishanesi'ndeki sağlık koşulları da ülke genelindeki hapishanelerden farklı değildi. Mahkûmların hapishane içinde temizlik ihtiyaçlarını karşılayacak bir banyo ve hamam olmadığından mahkûmların dışarıda yıkanması Dahiliye Nezareti tarafından gündeme getirilmiş ve cinayet suçlularının bu nedenle bile olsa serbest bırakılmamaları istenmiştir¹⁵. Mülkiye Müfettişi Mustafa Arif Bey yazdığı raporda 1913'te hapishanenin havasız ve ışıksız sağlık koşullarına uygun olmayan durumu ve zincire bağlı bir mecnun olduğunu bu mahkûmun tımarhaneye sevk edilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁶.

I. Dünya Savaşı yıllarında Pollitz'in hazırladığı raporda Alanya Hapishanesi'nin rutubetli, sağlık şartlarına uygun olmayan, penceresiz ve güneş görmediğinden sağlık koşullarına uygun yeni bir hapishane yaptırılması talep edilmiştir¹⁷. Cebel-i Bereket Hapishanesi'nin 1915 yılı baharında fiziki şartlarında bir değişiklik olmayıp hapishanenin doluluk oranının fazla olması, hastalar için ayrı bir tecrit odası olmadığından dolayı salgın hastalıkların yayılma riskinden bahsedilmiştir¹⁸. Eylül 1918 tarihli bir belgede ise Sivas ve Tokat hapishanelerinin hıfzıssıhha uygun olmayan bir şekilde mahkûmların bir arada tutuldukları ifade edilmiştir. Erzurum,

⁹ Danyal Tekdal, "Osmanlı Son Döneminde Bir Sancak Hapishanesinden Yansımalar: Birçok Yönüyle Malatya Merkez Hapishanesi", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, (2022), s. 122.

¹⁰ Ufuk Adak, "XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler", (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006, s. 48, 54.

¹¹ Seval Yolaçan, "Nevşehir Hapishanesi (1849-1920)", (Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray, 2019, s. 67.

¹² M. Murat Öntüç-Banu Yılmaz, "XIX. Yüzyılın Sonları- XX. Yüzyılın Başlarında Rize Hapishanesi'nin Genel Durumu", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 69, (2021), s. 63.

¹³ Özlem Akpınar, "Meşrutiyetten Cumhuriyete Konya Hapishaneleri (1876-1922)", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2017, s. 29, 30-32, 35-40, 45.

¹⁴ Kemal Daşcıoğlu, "Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi'nin Durumu", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 51, (2008), s. 70.

¹⁵ Nazmiye Akbey, "XIX. Yüzyıl Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi", (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2015, s. 64.

¹⁶ Daşcıoğlu, "a.g.m.", s. 71.

¹⁷ Saadet Tekin-Sevilay Özkes, "Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.16, (2008), s. 193-194.

¹⁸ Osman Karlangıç, "Cebel-i Bereket Sancağı Hapishaneleri (1879-1918)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 28, (2022), s. 268.

Erzincan, Trabzon ve Gümüşhane'den nakil gönderilen tutukluların da gelişiyile sağlık sorunları bir kat daha artmıştır¹⁹.

Hapishane-i Umumi tahrirat kaleminden, Hapishaneler İdare-i Umumiyesi Müdürlüğü'ne 4 Eylül 1920 tarihinde yazılan bir yazıda; kadın hapishanesindeki mahkûmların yemek yedikleri kapların temizliğinin de hapishane idaresinin sorumluluğunda olduğu belirtilmiş; bunların temizliğine dikkat edilmesi, bu hususta kadın gardiyanlara da tenbihte bulunulması istenmiştir. Kadın mahkûmların karavanası için yeni ve temiz kaplar alınarak kalaylatılmıştır²⁰. Rize'de kadınlar için ayrı bir hapishane bulunmadığından kadın mahkûmlar Hükümet Konağı'nın zemininde bulunan rutubetli, karanlık ve sağlık koşullarına uygun olmayan bir oda da hapsedilmişti²¹.

Vilayet hapishanelerinde hastalanan mahkûmlar belediye hastaneleri ile askeri hastanelerde tedavi edilmekteydi. İzmir'de Hristiyan ve Yahudi mahkûmlar bu konuda daha şanslıydı çünkü hastalandıklarında yatırılacakları cemaat hastaneleri de bulunmaktaydı²².

XX. yüzyılın başlarında yapılan bir teftiş sonucunda Alanya hapishanesinin son derece rutubetli ve sağlık şartlarına uygun olmadığı anlaşılmıştır²³. Menemen, Tavas, Sarayköy, Nazilli ve Çal kazaları hapishanelerinin de sağlık koşullarına uygun olmadığı, Kuşadası Hapishanesi'nin dar ve tamire ihtiyacı olduğu, Bergama Hapishanesi 25 kişilik olmasına rağmen mahkûmların sayısının 60-70 kişiyi bulduğu, koku ve kötü sağlık koşullarından bir hastalık baş gösterebileceği, hapishaneye ek bir bina inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir²⁴. Kayseri merkez hapishanesi kaleden ibaret olduğu için buranın sağlık açısından hiç uygun olmadığı bilinmektedir ve bu durum belgelerde de açıkça ifade edilmiştir. 1916 yılında Kayseri'de bulunan kadın hapishanesi ve diğer hapishanelerin sağlık açısından uygunsuzluğu Mutasarrıflık tarafından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine Adliye müfettişliği tarafından inceleme başlatılmıştır. Sağlıksız ortamın mahkûmlar üzerindeki olumsuz etkisi anlaşılmış ve hapishanenin tamirinden ziyade yeni bir hapishane binasının inşa edilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir²⁵.

Osmanlı Devleti, 1896'da Dâhiliye Nezareti bünyesinde reformları hızlandırmak ve modernleşme programlarının ne derecede uygulandığını takip etmek ve teftişler yapmak üzere Tesri-i Muamelât ve Islahat Komisyonunu kurmuş, bu komisyon; hapishane, hastane ve kentsel alanlardaki sağlık ve hijyen sorunlarını incelemeye ağırlık vermiştir²⁶. 1896'dan itibaren faaliyet gösteren bu komisyon özellikle hapishanelerin sağlık ve hijyen koşullarının düzeltilmesi için çalışmalar yapmıştır. Komisyon II. Meşrutiyet dönemine kadar faaliyetlerini devam ettirmiştir²⁷.

Hapishanelere dışardan hastalıkların sirayetini engellemek için karantina koşulları da oluşturmuştur²⁸. Osmanlı Devleti, hapishanelerin sağlık koşullarının gelişmesi için birtakım tedbirler alırken aynı zamanda başta kolera, tifo, çiçek, verem ve uyuz gibi bulaşıcı hastalıkların hapishanelere sirayetini önlemek için de gerekli sıhhi tedbirleri de almaya çalışmıştır. Aşağıda Osmanlı'nın son dönemlerinde hapishanelerde görülen çiçek ve frengi hastalıklarına karşı alınan önlemler Osmanlı arşiv belgeleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. Çiçek Hastalığına Karşı Alınan Önlemler

Çiçek hastalığına “*poksviradae*” grubundan “*variola*” adında bir virüs sebep olurken, bu hastalığın M.Ö. 10.000 yılında Kuzeydoğu Afrika'da tarım toplumlarında görüldüğü

¹⁹ Yeliz Kantar, “Mekân, Mahkûm ve Memurlarıyla Sivas Vilayeti Hapishaneleri (1868-1918)”, (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sivas, 2012, s. 93.

²⁰ Ayşe Özdemir Kızılkıran, “Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839-1922)”, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2011, s. 99.

²¹ Menekşe Yıldız Uslu, “Trabzon Vilayetindeki Hapishanelerde Kadın Suçlular: XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Yaşam ve Sağlık Koşulları”, *Türk Dünyası Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 3/5, (2024), s. 15.

²² Adak, “a.g.t.”, s. 53.

²³ Sevcan Öztürk, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş”, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2014, s. 48.

²⁴ Adak, “a.g.t.”, s. 56.

²⁵ Kübra Sayk, “Osmanlı'nın Son Devri'nde Kayseri Merkez ve Kaza Hapishaneleri”, (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir, 2020, s. 67.

²⁶ Hatice Akın, “Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi”, *History Studies*, S. 3/3, (2011), s. 26.

²⁷ Halim Demiryörek, *Osmanlı Hapishaneleri, (1913-1914)*, Babiali Kültür Yay., İstanbul, 2019, s. 25.

²⁸ BOA, DH.MB.HPS.M., 44/96.

bilinmektedir²⁹. İnsanlara vermiş olduğu dehşetten dolayı tarihte ilk tanınan hastalıklardan biri olan çiçek hastalığı, M.Ö.1122'de Çin'de kayıtlara geçmiş³⁰, Kuzey Afrika'dan Hindistan'a ve dünyanın diğer coğrafyalarına ticaret ve fetihler aracılığıyla yayılarak, tarihin farklı dönemlerinde insanlığı kasıp kavurmuştur. Mısır mumyalarının yüzlerinde bu hastalığa rastlanırken, Hitit uygarlığı bu salgın ile yok olmuş. Roma İmparatorluğu da bu hastalıktan etkilenmiştir³¹.

Avrupa'da binlerce insanın ölümüne sebep olan çiçek hastalığı Osmanlı'da geliştirilen aşı sayesinde can kaybı olmadan atlatılmaktaydı. İngiliz Edward Jenner'in çiçek hastalığının yayılması ile ilgili gözlemlerinden yaklaşık 100 yıl önce Osmanlı sarayında çiçek aşısı uygulanmaktaydı. Avrupa'da çiçek aşısı ilk kez İstanbul'daki İngiliz elçisi olan Lord Montague'nin eşi Lady Mary W. Montagu, tarafından 1718 yılından önce oğluna, 1721'de de kızına yaptırmıştır. Bu yöntem daha sonra Avrupa ve Amerika'ya yayılmıştır³².

Osmanlı belgelerinde “*telkih-i cederi*” olarak geçen çiçek hastalığı ile mücadelede³³ önemli bir yere sahip olan aşının imâli XIX. yüzyılda daha düzenli hale getirilmiştir. 1890 yılı sonlarında Dr. Hüseyin Remzi Bey'e bir “*telkihâne*” kurması için görev verilmiştir. Bu kurum, daha sonra “*Telkihâne-i Osmanî*” adını alarak Temmuz 1892'de çiçek aşısı üretmeye başlamıştır³⁴. 1800 yılına kadar ineklerin memelerindeki çiçek kabarcıklarından alınan sıvı ile aşılama yapılırken³⁵ bu yüzyılın sonlarında modern aşılarda geliştirildiği bilinmektedir.

Zaman zaman Osmanlı şehirlerinde görülen çiçek hastalığı çeşitli yollarla diğer şehirlere de sirayet etmiştir. Muhacirler vasıtasıyla çiçek hastalığı Osmanlı coğrafyasında da yayılmıştır. İstanbul'a gelen muhacirler, XX. yüzyıl başlarında çiçek hastalığını beraberlerinde getirmişlerdir³⁶. Ancak aşılama sayesinde hastalığın ölümcül etkisi ortadan kaldırılmış, böylelikle büyük salgınlar ve toplu ölümler engellenmiştir.

Trabzon Vilayeti Yomra Kazası'ndan olan ve hapishanede çiçek hastalığına yakalanıp kefile bağlı olarak tedavi için gönderildiği yerden hapishaneye geri dönmeyip firar eden Ali'nin durumu 13 Şubat 1862 tarihli belgede ifade edilmiştir³⁷. Bu kayıttan çiçek hastası mahkûmların tedavi edilmeleri için hapishane dışında tecrit edildikleri anlaşılmaktadır.

Konya Vilayeti'ne yazılan 19 Kasım 1896 tarihli yazıda; alınan tedbirler sayesinde Elmalı Kazası Hapishanesi'nde hastalığın ortadan kalktığı, Akseki Kazası'nda memur vasıtasıyla yapılan çiçek aşısı ile hastalığın hafiflediği fakat İstanos Nahiyesi'nde hastalığın arttığı, aynı zamanda Antalya merkezde 24 kişide hastalık görüldüğü, hastalıktan üç kişinin vefat ettiği belirtilmiştir. Hapishanenin sağlık koşulları uygun olmadığından ayrıca eski hapishane de ıslah olmayacağından yeni bir hapishane binasının yapılması Konya Sıhiyye Müfettişi tarafından talep edilmiştir³⁸. XIX. yüzyıl sonunda Antalya genelinde çiçek hastalığı görülürken kapasitesinin üstünde mahkûm barındıran hapishane ortamlarının bir tehdit oluşturduğu, mahkûmlar arasında salgın yayıldığı gibi zamanla halka da salgının nüfuz ettiği görülmektedir. Çiçek hastalığının da kolera gibi Antalya'nın pek çok yerine yayıldığı 20 Mart 1898 tarihli belgeden anlaşılmaktadır. Hastalık, Elmalı Kazası'nda ortadan kalkmış, Akseki Kazası'nda hafiflemiştir. Ancak İstanos Nahiyesi'nde şiddetlenen salgın Antalya'da da etkisini göstermiştir. Antalya'da hastalananların bu hastalığa hapishanede yakalandıkları ve hastalığa yakalanan 24 kişiden üç kişinin hastanede vefat ettiği bildirilmiştir. Bu sebeple hapishanenin hıfzıssıhha uygun olmadığı ve yeni bir hapishane yapılmasının gerekliliği söylenerek inşa için izin istenmiştir³⁹. 1898 yılında çiçek hastalığı da Antalya'nın geneli ile nahiye ve kaza hapishanelerinde etkili olmuş, alınan önlemler

²⁹ Eugene W. Straus- Alex Straus, *Tıbbi Mucizeler Tıp Tarihinden Yaşamı Değiştiren 100 Gelişme*, (Çev.: Nurcihan Durmuş), Domingo Yay., İstanbul, 2009, s. 102-104.

³⁰ Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, TTK, Ankara, 2005, s. 16.

³¹ Selma Turhan Sarıköse, *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2021, s. 65; Straus-Straus, a.g.e., s. 102-104.

³² Straus-Straus, a.g.e., s. 77-78, 80.

³³ BOA, DH.MKT., 2579/117.

³⁴ Mustafa Hacıömeroğlu, “Abdülhamid Döneminde Sağlık Hizmetlerine Bakış”, *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi 20-24 Mayıs 2008 Bildiri Kitabı*, C. I, (Ed.: Ayşegül Demirhan Erdemir- Öztan Öncel-Yusuf Küçükdağ-Berrin Okka- Sezer Erer), Konya, 2008, s. 610.

³⁵ Straus-Straus, a.g.e., s. 77-78, 80. 331.

³⁶ Oya Dağlar Macar, *Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, Lipra Yay., İstanbul, (Ty.), s. 85.

³⁷ BOA, MVL., 625/24.

³⁸ BOA, DH.TMIK.S., 17/59.

³⁹ Yahya Sülek, “19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Teke Sancağı'nda Hapishaneler”, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2019, s. 99.

ve uygulanan tedavi yöntemleri sonucunda Elmalı'da hastalığın önüne geçilmiş, Akseki'de de tedbirler sayesinde hastalık büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır⁴⁰.

Polis dairesinden gönderilen bir yazıda; yakalanarak zabıtaya teslim edileceği sırada çiçek hastalığına yakalanan ve tedavi süresince İstasyon Hanı'nda bir oda kiralanarak burada gözetim altına alınan Bulgar Manasi adlı kişiye yapılacak masrafların belediye tahsisatından karşılanması 26 Ekim 1898'de talep edilmiştir⁴¹.

Ankara Merkez Hapishanesi'nde bulunan 550 mahkûmun muayene edildiği, 281 kişiye aşı memuru tarafından çiçek aşısı yapıldığı, Ankara Valiliği tarafından 6 Nisan 1903'te merkeze bildirilmiştir⁴².

Priştina Hapishanesi'nde çiçek hastalığı ortaya çıktığından livanın müddei-i umumiliği tarafından çiçek hastalığı ile mücadele etmek için talep edilen fenni tedbirleri icra etmek üzere dört beş gün zarfında iade edilecek ve Üsküp Belediyesi'nde mevcut olduğu bilinen tebhîr makinasının ilk vasıta ile gönderilmesinin hastalığın yayılmasını engelleyeceği ifade edilmiştir. Bu süreçte iki kişi de hastalık ortaya çıkmış, bir kişi de vefat etmiş olduğundan diğer mahkûmlara hastalığın yayılmaması için belediye tabibi tavsiyesiyle hapishane hastanesi kordon altına alınmış, dezenfeksiyon için bir pülverizatör talep edilmiş ancak henüz bu makina da gelmemiştir. Hastalığın yayılmasının önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasının önemli olduğu, tedbirler alınmazsa hastalığın diğer mahkûmlara geçeceği 3 Mart 1903'te ifade edilmiştir. Bu durum aynı zamanda 1 Mart'ta Üsküp Adliye Müfettişliği'ne de bildirilmiştir⁴³. 1901-1904 yılları arasında Selanik hapishanesinde de çiçek vakaları görülmüştür⁴⁴. 1904'te Selanik Hapishanesi'nde çiçek hastalığına yakalanmış olan üç hasta mahkûmun diğerlerinden ayrı bir yere yatırılması gerektiğinden hapishane hastanesinin birinci kapısına yakın olan odaya yatırıldıkları ve bu suretle hastalığın yayılmasının önüne geçildiği ifade edilmiştir⁴⁵.

Edirne Hapishanesi'nin 350-400 kişilik bir alt yapısının olduğu ancak şu anda hapishanede 847 mahkûm bulunduğu, sıhiyye müfettişi görüşüne göre bazı mahkûmların başka yerlere nakledilmesi gerektiği ancak henüz bir şey yapılmadığından hapishanede izdiham arttığından aynı zamanda hapishane içinde çiçek hastalığı ortaya çıktığından mahkûmların büyük bir tehlike içinde oldukları 8 Şubat 1904'te nezarete bildirilmiştir⁴⁶. 1908'de İzmir Hapishanesi'nde çiçek hastalığına yakalanan bir mahkûm tedavi edilmek için hastaneye sevk edilmiş, diğer mahkûmlar da aşılanarak salgının önüne geçilmiştir⁴⁷.

Yanya Vilayeti'ne gönderilen 18 Ocak 1910 tarihli yazıda; Yanya Hapishanesi'nde çiçek hastalığı ortaya çıktığından sıhhi tedbirlerin hızlı bir şekilde alınması istenmiştir⁴⁸. 1914 yılında Akka Hapishanesi'nde çiçek hastalığı görülmüş, bu hastalıktan ölenler olsa da alınan sıhhi tedbirler sayesinde salgın haline gelmeden hastalık bertaraf edilmiştir⁴⁹. 25 Haziran 1914'te Akka Hapishanesi'nde çiçek hastalığı için gerekli tedbirlerin alındığı, hapishanede sekiz kişinin hastalığa yakalandığı, iki kişinin de hastalıktan vefat ettiği ancak alınan sıhhi tedbirlerle hastalığın etkisinin azaldığı Adliye Nezareti'ne bildirilmiştir⁵⁰.

Bursa'da Merkez Tevkifhanesi'nde çiçek hastalığı ortaya çıkınca, Hüdavendigâr Vilayeti Sıhiyye Müdürlüğü kararına göre hapishane kordon altına alınmış, hapishanede bir tecrit mahalli oluşturulmuş, mahkûmların eşyaları etüvden geçirilmiş, 30-40 kişi kiralanarak evlere yerleştirilmiştir. Alınan önlemlere rağmen yeniden hastalık ortaya çıktığından hapishanenin tekrar kordon altına alınmış olduğu 29 Kasım 1914'te nezarete bildirilmiştir⁵¹.

⁴⁰ Ayşegül Yaşar, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Antalya Hapishanesi", (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, 2019, s. 59.

⁴¹ BOA, YB.021., 107/270.

⁴² BOA, DH.MKT., 684/74.

⁴³ BOA, TFR.I.ŞKT., 5/445.

⁴⁴ Ayfer Özçelik- Veynel Çolak, "19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Selanik Hapishanesi", *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, S.6/1, (2022), s. 227.

⁴⁵ Kerim Tiryaki, "Son Dönem Osmanlı Hapishanelerinin Sıhhi Islahı; Salgınlar ve Önleme Çabaları", *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, S. 8, (2021), s. 447.

⁴⁶ BOA, Y.PRK.ASK., 211/73.

⁴⁷ Ufuk Adak, "The Politics of Punishment, Urbanization, and Izmir Prison in the Late Ottoman Empire", (University of Cincinnati Ph.d), 2015, s. 146.

⁴⁸ BOA, DH.MUİ., 55/47.

⁴⁹ Demirkol, "a.g.t.", s. 136.

⁵⁰ BOA, DH.MB.HPS., 73/2.

⁵¹ BOA, DH.İD., 165/54.

Diyarbakir Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda 1917 yılının üç aylık döneminde merkez hapishanesinde; duhul, vefat, kolera ve çiçek aşısı yapılan mahkûmlarla ilgili cetvelin hazırlanılarak gönderildiği ifade edilmiştir. Buna göre hapishane mevcudu 515 kişi olup, hapishaneye yeni girenler 327 kişi iken, 60 kişiye çiçek aşısı, 327 kişiye de kolera aşısı yapılmış olduğu, bu süreçte çiçek hastalığından dolayı herhangi bir vefat olmadığı 17 Haziran 1917'de nezarete bildirilmiştir⁵².

Dahiliye Nezareti'ne yazılan 7 Aralık 1918 tarihli yazıda Balıkesir Hapishanesi'nde mahkûmlar arasında çiçek ve uyuz hastalığı ortaya çıktığından hastalığın yayılmasını önlemek için sıhhi tedbirlerin alınması için gerekli olan ödeneğin gönderilmesi talep edilmiştir⁵³.

Dahiliye Nezareti'nden Hüdavendigâr Vilayeti'ne yazılan yazıda, Ertuğrul Mutasarrıflığı'na bağlı Yenişehir Tevkifhanesi'nde yaklaşık bir ay önce hükümet tabibi tarafından yapılan muayenede mahkûmlardan birinin çiçek hastalığına yakalanmış olduğu tespit edilmiş, karlı bir havada Ertuğrul Hapishanesi'ne sevk edilen mahkûm iki gün sonra da vefat etmiş, aynı zamanda hastalık diğer mahkûmlara da sirayet etmiştir. Ertuğrul Hapishanesi'nde hastalıktan iki kişi de vefat etmiş olduğundan gerekli tahkikatın yapılması 15 Mart 1920'de talep edilmiştir⁵⁴. Dahiliye Nezareti'nden Hapishane ve Tevkifhaneler Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda şehirde çiçek hastalığı arttığından hapishanelerde bulunan mahkûmların hastalığa yakalanmaması için bir an önce aşılınmaları için gereğinin yapılması ve durumun İstanbul Vilayeti Sıhiyye Müdürlüğü'ne bildirilmesi 29 Mart 1921'de talep edilmiştir⁵⁵. Hapishane-i Umumi'den, Hapishaneler Müdüriyeti'ne iletilen yazıda, hastanede hafif şiddette çiçek salgını nedeniyle Hapishane-i Umumi'ye dahil edilecek mahkûmların on gün müddetle karantinaya tabi tutulmaları gerektiği ifade edilmiş, daha sonra şehirde yayılmaya başlayan bulaşıcı hastalığın hapishaneye sirayetini engellemek için karantinanın zaruri olduğu 6 Haziran 1922 tarihli raporda belirtilmiştir⁵⁶.

2. Frengiye Karşı Alınan Önlemler

Coğrafi keşiflerden sonra XVI. yüzyılda frengi, vebanın yerini almış ve Avrupalı gezginler vasıtasıyla dünyanın çeşitli yerlerine bu hastalık yayılmıştır⁵⁷. Frengi ilk kez Osmanlı topraklarında 1806-1812, 1828-1829 Osmanlı Rus savaşlarından sonra görülmüştür. 1854 Kırım, 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra hastalık daha da yayılmıştır⁵⁸. Anadolu'da 1829'da Rus orduları tarafından frengi pek çok yere bulaştırılmıştır⁵⁹. Sapançalı H. Hüseyin, Karaman ve çevresinde frenginin 93 Harbi'nden sonra yaygınlaştığını belirtmiştir⁶⁰. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere savaş dönemlerinde hastalık daha çok yayılmıştır.

Konya Valiliği'ne gönderilen 18 Ekim 1886 tarihli yazıda; Burdur Hapishanesi'nde frengi hastaları için ayrı bir odaya ihtiyaç olduğu bu odanın inşa edilmesi için 950 kuruşun harcanmasına gerekli iznin verilmesi talep edilmiştir⁶¹. Nisan 1889 tarihinde mahkûmların muayene edildiği ve muayene neticesinde 20 mahbusun hasta olduğu dile getirilmiştir. Söz konusu kişilerin arasında frengi ve dizanteri gibi bulaşıcı hastalık dâhil birçok hastalık çeşidinin olduğu ve hasta olan kişilerin ayrı bir koğuşta değil de diğer kişilerle bir arada kaldığı tespit edilmiştir. Hastalanan kişilerin büyük oranda bulundukları koğuşların kapasitesinden fazla dolu olması, rutubetli ve gayr-i sıhhi bir ortam ile temizliğe riayet edilmemesi gibi mekânsal sebeplerin yanı sıra sağlıksız beslenme kaynaklı diğer nedenlerle hastalandıkları, ishal ve halsizlik gibi belirtiler gösterdikleri rapor edilmiştir⁶².

⁵² BOA, DH. MB.HPS., 159/30.

⁵³ BOA, DH.MB.HPS.M., 36/34.

⁵⁴ BOA, DH.MB.HPS., 82/2.

⁵⁵ BOA, DH.MB.HPS., 107/49.

⁵⁶ Tiryaki, "a.g.m.", s. 448.

⁵⁷ Dağlar Macar, a.g.e., s. 20.

⁵⁸ Mehmet Temel, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele", *Türkler*, C.14, (Ed.: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 171.

⁵⁹ Özdemir, a.g.e., s. 45.

⁶⁰ Sapançalı H. Hüseyin, *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafiyye ve Tarihiyyesi*, (Yayn.: İbrahim Güler), TTK, Ankara, 1993, s. 75.

⁶¹ BOA, DH.MKT., 1373/125.

⁶² Tekdal, "a.g.m.", s. 119.

Anadolu coğrafyasında frenginin hemen hemen her yerde yaygın olduğu bu bağlamda Burdur Hapishanesi'nde de bazı mahbusların frengiye yakalandıkları bilinmektedir⁶³.

Sinop Frengi Hastanesi Tabibi Ahmed Muhtar hapishanede de görevlendirilmiştir. Ayrıca taşra hapishanelerinde belediye doktorlarının da görevlendirilmesi gerektiği 11 Haziran 1893'te ifade edilmiştir⁶⁴. Tutuklu bulunan Alucra Kazası Makta köyünden 40 yaşında Hüseyin b. Mehmed tabip tarafından muayene edildiğinde ikinci derece frengi hastası olduğu belediye tabibinin raporuyla anlaşıldığı 28 Temmuz 1897 tarihli yazışmadan anlaşılmaktadır⁶⁵.

Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen yazıda frengi hastalarının tedavisi için Sinop'ta Hükümet Konağı altından bir odanın kullanıldığı ancak daha önce inşa edilen bir yer olduğu, hastalığa yakalananların ayrı ayrı evlerde tedavi edildiğine yönelik haberlerin geldiği, frengi hastalarının tedavileri için yapılanların merkeze en kısa sürede haber verilmesi ve alınan tedbirlerin merkeze bildirilmesi gerektiği hatırlatılmıştır⁶⁶. İzmit Mutasarrıflığı'na 25 Aralık 1906'da gönderilen yazıda; katl suçundan mahkûm bulunan ve frengiye yakalandığı için tedavi altına alınan Hasan Bayraktar oğlu İbrahim'in hastalığı tedavi sonucu atlattığı doktorların ifadesinden anlaşıldığından adı geçen mahkûmun hızlı şekilde geri iade edilmesi istenmiştir⁶⁷. 15 Mart 1909'da idam cezası mahkûmu olan Ankara Hapishanesi'nde Kalecik Kazası Çandır köyü doğumlu Hasan oğlu Sadık frengi hastası ve aynı zamanda beyin hastalığı da olduğu sıhiyye heyeti raporundan anlaşıldığından bu rapora göre affedilmesi talep edilmiştir⁶⁸. Bu hastalık, 1910 senesinde Bağdat Vilayeti'nin merkez hapishanesindeki mahkûmlarda 1911 senesinde ise Dersaadet'teki mahkûmlar arasında da görülmüştür⁶⁹. Bağdat Vilayeti Merkez Hapishanesi'nde frengi hastalığı görüldüğünden hastalığın diğer mahkûmlara sirayet etmesini engellemek için hastalara ayrı bir koğuş oluşturulması ve sıhhi tedbirlerin alınarak gereğinin yapılması 25 Nisan 1910'da istenmiştir⁷⁰.

İstanbul'da 3 Nisan 1911'de üç ay hüküm giyen Lefter v. Yorgi frengiye yakalandığından Hapishane-i Umumi Hastanesi'nde tedavi edilmesi için gerekli iznin nezaret tarafından verilmesi talep edilmiştir⁷¹. Katl suçundan 15 sene hapis cezası alan ve Drama Mahkemesi tarafından mahkûm edilen Hüseyin b. Hasan'ın belediye tabipleri tarafından muayene edildiği ve üçüncü derece frengi hastası olduğu anlaşılmış, Drama'da bu hastalık için hastane olmadığı aynı zamanda Selanik Belediye Hastanesi'nde de frengi hastalarının tedavisi için uygun bir yer olmadığından, hastalığı mahallinde tedavi edilemediğinden dolayı hızlı bir şekilde İstanbul'a sevk edilerek İstanbul'da tedavi edilmesi 18 Ocak 1912'de talep edilmiştir. Bu talebe 27 Ocak'ta verilen cevapta İstanbul'da frengi hastası olan mahkûmlar için ayrı bir hastane olmadığı bu sebeple hastanın mahallinde tedavi edilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir⁷².

Tutuklu olan Aram Papavyan frengi hastalığına yakalandığından tedavi edilmesi için İstanbul'daki Hapishane-i Umumi Hastanesi'ne gönderilmesi için izin talep edilmiştir. Adı geçen mahkûmun tedavi için hastaneye götürülmesi, sevki ve tedavi sonrasında gerekli tedbirlerin alınması 28 Şubat 1913'te istenmiştir⁷³. 5 Mart 1914'te Dahiliye Nezareti'nden Bolu Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda; herhangi bir yerde kaydı olmayan ve şurada burada dolaşan kadınların sıhhat-ı umumiye için tehlikeli olduklarından müddei-i umumiyeye teslim edilmeleri, frengi ve birtakım hastalıklar çıkacağından fuhuş yapan kadınların muayene edilmeleri, bunların hükümet konaklarının altında veya uygun yerlerde hapsedilmesi istenmiştir. Kadınlardan bazıları Eyub oğlu İsmail'in hanesinde hapsedilmiştir. Hapsedilen kadınların işlerinin belediye tarafından karşılanması, bu kişiler kadın hapishanesine gönderilinceye kadar gerekli kanuni

⁶³ Mehmet Orçun Karacan, "19. Yüzyılda Anadolu'da Frengi ve Alınan Tedbirler", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, (2022), s. 32.

⁶⁴ BOA, DH.MKT., 64/7.

⁶⁵ BOA, YPRK.ŞH., 8/10.

⁶⁶ BOA, DH.MKT., 1968/98.

⁶⁷ BOA, ZB., 436/88.

⁶⁸ BOA, DH.MKT., 2769/102.

⁶⁹ Abdülkadir Gül, "XIX. yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık", *Atatürk Üniversitesi Tıbbi Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, (2009), s. 256.

⁷⁰ BOA, DH.MUİ., 89/24.

⁷¹ BOA, DH.MB.HPS., 107/48.

⁷² BOA, DH.MB.HPS., 96/11.

⁷³ BOA, DH.MB.HPS., 135/49.

işlemlerin yapılması ayrıca kadınların dini ve ahlaki yönden de eğitilerek bir sanat öğretilmesinin önemli olduğu bu sebeple uygun bir ıslahhanenin de tesis edilmesi istenmiştir⁷⁴.

Hapishanelerde fuhuştan hükümlü kadınların da olması, cinsel yolla bulaşan bazı bulaşıcı hastalıkları hapishane ortamına taşımıştır. Bu hastalıklar arasında, o dönemlerde tedavisi tam olarak mümkün olmayan frengi de yer almaktaydı. Bolu’da bir kadın, hastalığı sebebiyle Bolu Vilayet Meclisi ve Vilayet Heyet-i Sıhhiyesi’nin aldığı kararla hapishane idaresi tarafından tecrit edilmiştir. Hapishanede daha önce iki kadın da hastalıklarından dolayı tecrit edildiği haber alınmıştır. Mahkûm kadının bu durumu, Bolu Müdde-i Umumiyesi’ni harekete geçirmiş ve mesele Adliye Nezareti’ne kadar intikal ettirilmiştir. Haklı bulunan bu şikâyet sonrasında Bolu Mutasarrıflığı’na, kadının tecritten çıkarılması ve kendisine ayrı bir oda tahsis edilerek orada tedavisinin sağlanması gerektiği, eğer hastalığı çok ciddi derecede ise kadının tedavisi için belediye tarafından da karantina işlemlerinin yapılması 28 Mart 1914’te talep edilmiştir⁷⁵. Geyve’de hükümet konağı yakınında bulunan hapishanede 32 kişi bulunduğu, mahkûmlardan birinin frengiye bir diğerrinin de uyuz hastalığına yakalanmış olduğu ifade edilmiştir⁷⁶.

Tevkifhane İnşaat ve Ambar Memuru olan Ahmed Efendi, Cerrahpaşa Hastanesi’nde tedavi edildikten sonra frengi hastalığına yakalandığı anlaşılnca hastanede tedavi altına alınması gerektiği hastane doktorları tarafından 7 Aralık 1915’te ifade edilmiştir⁷⁷. Bu kayıttan hapishanede görev yapan kişilerin de frengiye yakalandığı, hastalığı hapishaneye taşımamaları için gerekli tedbirin alındığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 1 Haziran 1919’da İstanbul’daki hapishane ve tevkifhanelerde frengi ve uyuz hastalıkları için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği mülkiye müfettişi raporuyla Dahiliye Nezareti’ne sunulmuştur⁷⁸.

Sonuç

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıl sonlarında başkent İstanbul başta olmak üzere taşradaki vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde Avrupa tarzında modern hapishaneler inşa etmiştir. Aynı zamanda bu süreçte kadınlar için de ayrı hapishaneler inşa edilmiştir. Savaş yılları olmasına ve zor ekonomik koşullara rağmen Osmanlı Devleti bir yandan eski hapishaneleri ıslah ederken bir yandan da modern hapishanelerde mahkûmların sağlıklı koşullarda yaşaması için gerekli tedbirleri imkânlar çerçevesinde almaya çalışmıştır. Bu dönemde aynı zamanda hapishane hastaneleri de kurulmuştur. Alınan bütün tedbirler ve geliştirilen sağlık koşullarına rağmen XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında Osmanlı hapishanelerinde kolera, çiçek ve frengi hastalıkları görülmüştür. Osmanlı’nın son dönemlerinde hapishanelerin büyük çoğunluğunda sıhhi koşulların iyi olmadığı Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti hapishanelerde görülen çiçek ve frengi salgınları için birtakım tedbirler almıştır. Bu bağlamda çiçek ve frengi gibi bulaşıcı hastalık görülen hapishaneler hemen kordon altına alınmış, hapishanelere doktor ve aşı memuru gibi sağlık görevlileri gönderilmiş, hapishanelerde karantina koğuşları oluşturularak bulaşıcı hastalığı olan mahkûmlar tecrit edilmiştir. Hapishanelerin sağlık koşullarını geliştirmek amacıyla kanalizasyon ve su alt yapıları geliştirilmiş, mahkûmların bu süreçte iyi beslenmeleri için hapishanelerin iâşeleri imkânlar çerçevesinde karşılanmış, başta çiçek hastalığı olmak üzere mahkûmlar bulaşıcı hastalıklara karşı aşılanmıştır. Devlet aynı zamanda hapishanelerde çiçek ve frengi hastalıkları görüldüğü zaman hapishanelerde izdihamı önlemek amacıyla mahkûmların bazılarını diğer hapishanelere nakletmiş, hasta mahkûmlar için özel haneler kiralanarak hasta kişilerden hastalıkların diğer mahkûmlara sirayet etmesi engellenmiştir. Mahkûmların sağlık giderleri ve salgınlar esnasında artan harcamalar için hapishanelere ek ödenekler gönderilmiştir.

Osmanlı Devleti salgınlar esnasında taşrada yapılan işlemler ve alınan tedbirlerle ilgili Adliye ve Dahiliye nezaretlerine düzenli olarak bilgi verilmesini istemiştir. Savaş yılları ve zor ekonomik koşullara rağmen Osmanlı Devleti hapishanelerde çıkan çiçek ve frengi gibi salgın haline gelebilen bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmiştir. Alınan tedbirler ve yapılan çalışmalar

⁷⁴ BOA, DH.İD., 65/46.

⁷⁵ Özdemir Kızıllan, “a.g.t.”, s. 98-99.

⁷⁶ Tiryaki, “a.g.m.”, s. 434.

⁷⁷ BOA, DH.MB.HPS., 156/19.

⁷⁸ BOA, DH.MBHPS.M., 38/43.

neticesinde Osmanlı hapishanelerinde kitlesel ölümlerin meydana gelmediği Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Arşiv Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

DH.İD., 65/46, 165/54.

DH.MB.HPS., 73/2, 82/2, 96/11, 107/48, 107/49, 135/49, 156/19, 159/30.

DH.MB.HPS.M., 36/34, 38/43, 44/96.

DH.MKT., 64/7, 684/74, 1373/125, 1968/98, 2579/117, 2769/102.

DH.MUİ., 55/47, 89/24.

DH.TMIK.S., 17/59.

MVL., 625/24.

ŞD., 2682/37.

TFR.I.ŞKT., 5/445.

YB.021., 107/270.

YPRK.ASK., 211/73.

YPRK.ŞH., 8/10.

ZB., 436/88.

Telif Eserler

Adak, Ufuk, “XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti’ndeki Hapishaneler”, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006.

Adak, Ufuk, “The Politics of Punishment, Urbanization, and Izmir Prison in the Late Ottoman Empire”, (University of Cincinnati Ph.d), 2015.

Akbey, Nazmiye, “XIX. Yüzyıl Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi”, (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2015.

Akın, Hatice, “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi”, *History Studies*, S. 3/3, (2011), s. 23-36.

Akpınar, Özlem, “Meşrutiyetten Cumhuriyete Konya Hapishaneleri (1876-1922)”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2017.

Dağlar Macar, Oya, *Balkan Savaşları’nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, Lipra Yay., İstanbul, (Ty.).

Daşcıoğlu, Kemal, “Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi’nin Durumu”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 51, (2008), s. 53-76.

Demirkol, Kurtuluş, “II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri”, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2012.

- Demiryörek, Halim, *Osmanlı Hapishaneleri, (1913-1914)*, Babıali Kültür Yay., İstanbul, 2019.
- Gönüllü, Ali Rıza, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Isparta Hapishanesi (1867-1920)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 29, (2011), s. 349-392.
- Gül, Abdülkadir, “XIX. yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, (2009), s. 239-270.
- Gündoğdu, Sevda, “XX. Yüzyıl Başlarında Erzurum Hapishanesi”, (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, 2019.
- Gürgeç, Ayşe, “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Kurumu Kayseri Hapishanesi Örneği (1861-1919)”, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2020.
- Hacıömeroğlu, Mustafa, “Abdülhamid Döneminde Sağlık Hizmetlerine Bakış”, *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi 20-24 Mayıs 2008 Bildiri Kitabı*, C. I, (Ed.: Ayşegül Demirhan Erdemir- Öztan Öncel-Yusuf Küçükdağ- Berrin Okka- Sezer Erer), Konya, 2008, s.101- 124.
- Kantar, Yeliz, “Mekân, Mahkûm ve Memurlarıyla Sivas Vilayeti Hapishaneleri (1868-1918)”, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sivas, 2012.
- Karacan, Mehmet Orçun, “19. Yüzyılda Anadolu’da Frengi ve Alınan Tedbirler”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, (2022), s. 29-51.
- Karlangıç, Osman, “Cebel-i Bereket Sancağı Hapishaneleri (1879-1918)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 28, (2022, s. 256-280.
- Öntuğ, M. Murat- Banu Yılmaz, “XIX. Yüzyılın Sonları- XX. Yüzyıl Başlarında Rize Hapishanesi’nin Genel Durumu”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 69, (2021), s. 57-69.
- Özçelik, Ayfer- Veysel Çolaker, “19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Selanik Hapishanesi”, *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, S.6/1, (2022), s. 203-238.
- Özdemir, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölüm 1914-1918*, TTK, Ankara, 2005.
- Özdemir Kızılkın, Ayşe, “Osmanlı’da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839-1922)”, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2011.
- Öztürk, Sevcin, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş”, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2014.
- Sapancalı H. Hüseyin, *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafiyye ve Tarihiyyesi*, (Yayn.: İbrahim Güler), TTK, Ankara, 1993.
- Saykı, Kübra, “Osmanlı’nın Son Devri’nde Kayseri Merkez ve Kaza Hapishaneleri”, (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir, 2020.
- Straus, Eugene W.- Alex Straus, *Tıbbi Mucizeler Tıp Tarihinden Yaşamı Değiştiren 100 Gelişme*, (Çev.: Nurcihan Durmuş), Domingo Yay., İstanbul, 2009.
- Sülek, Yahya, “19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Teke Sancağı’nda Hapishaneler”, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2019.

Tekdal, Danyal, “Osmanlı Son Döneminde Bir Sancak Hapishanesinden Yansımalar: Birçok Yönüyle Malatya Merkez Hapishanesi”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, (2022), s. 155-151.

Tekin, Saadet- Sevilay Özkes, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.16, (2008), s. 187-201.

Temel, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele”, *Türkler*, C.14, (Ed.: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 169-172.

Tiryaki, Kerim, “Son Dönem Osmanlı Hapishanelerinin Sıhhi Islahı; Salgınlar ve Önleme Çabaları”, *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, S. 8, (2021), s. 429-458.

Turhan Sarıköse, Selma, *XIX. Yüzyılda Çukurova’da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2021.

Uyanık, M. Zeki, “Batı ve Doğu Kültüründe Hapishane”, *Mizânü’l Hak, İslami İlimler Dergisi*, S. 4, (2017), s. 87-131.

Yaşar, Ayşegül, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Antalya Hapishanesi”, (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, 2019.

Yıldız, Gültekin, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2012.

Yıldız Uslu, Menekşe, “Trabzon Vilayetindeki Hapishanelerde Kadın Suçlular: XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Yaşam ve Sağlık Koşulları”, *Türk Dünyası Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 3/5, (2024), s. 1-30.

Yolaçan, Seval, “Nevşehir Hapishanesi (1849-1920)”, (Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray, 2019.

Extended Abstract

One of the most significant epidemics threatening humanity throughout history has been smallpox. This disease has claimed the lives of thousands of people and brought about the demise of numerous civilisations. It is known that vaccination, introduced during the Tulip Era in the Ottoman period, helped prevent this disease. Despite vaccination, the disease occasionally resurfaced in Ottoman cities.

Towards the end of the 19th century, the Ottoman Empire sought to ensure prisoners lived in healthier conditions by constructing modern prisons. Archival documents reveal that certain infectious diseases emerged in prisons due to the health measures taken and the recent increase in the prison population.

When smallpox broke out, the Ottoman Empire placed prisons under quarantine, established isolation wards within prisons, periodically examined prisoners, and vaccinated them to prevent the spread of the disease. At the same time, the Ottoman Empire assigned doctors to prisons and also sent additional funds to cover healthcare expenses.

Another disease prevalent in Ottoman prisons at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century was syphilis. This sexually transmitted disease entered Ottoman territories after the wars with Russia and remained prevalent in Anatolia until the early years of the Republic in the early 20th century. The Ottoman State established special syphilis hospitals for syphilis patients and also took the necessary measures to prevent the spread of the disease in places where people lived in close quarters, such as prisons.

Prisoners who contracted syphilis were treated in hospitals, and the Ottoman Empire covered the cost of medication and hospital expenses. Efforts were made to take the necessary measures to improve health conditions in prisons. However, the conditions of war and the difficult economic circumstances faced by the Ottoman Empire at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century prevented the Ottoman Empire from making the necessary reforms in prisons. At the beginning of the 20th century, the health conditions in many hospitals across the Ottoman Empire were poor. In order to eliminate these poor conditions, the Ottoman Empire repaired old prison buildings while also constructing new prison buildings that met European standards. Hospitals were established in prisons for the treatment of prisoners, and the necessary doctors, pharmacists, and other health professionals were employed there.

Archival documents reveal that, despite the conditions of war and difficult economic circumstances during the final period of the Ottoman Empire, efforts were made to improve health conditions in prisons. Thanks to the measures taken by the Ottoman Empire, there were no mass deaths from diseases such as cholera, syphilis, and smallpox in prisons.

The Ottoman Empire attempted to modernise its prisons in the 19th century within the limits of its economic capabilities, but during the difficult years of war, the needs of the prisons could not be met in a timely manner. Prisons built during the Ottoman period continued to serve for many years during the Republican era. Despite all the difficulties, the Ottoman Empire did its utmost to improve health conditions in prisons.